

Seotud, kuid killustatud maailm

Väljaandja kinnitab õpiku vastavust põhikooli riiklikule õppekavale ning haridus- ja teadusministeeriumi poolt õpekirjandusele kehtestatud nõuetele.

Kaarel Piirimäe (1.1–2.2, 3.1, 3.4–4.4), Linda Kaljundi (2.3, 2.4, 2.5, 3.2, 3.3, 4.5)

Seotud, kuid killustatud maailm

Lähiajaloo õpik 9. klassile, I osa

Retsensendid Meelis Maripuu, Hilje Maripuu, Mart Kuldkepp

Toimetajad Indrek Riigor, Tarvo Siilaberg

Kujundaja Heisi Väljak

Keeletoimetaja Piret Pöldver

ISBN 978-9916-663-05-9

Autoriõigus: Maurus Kirjastus OÜ

Esmatrükk: 2021

Trükk: Printon OÜ

Kirjastus Maurus

Tartu mnt 74, 10144 Tallinn

Telefon 5919 6117

www.kirjastusmaurus.ee

tellimine@kirjastusmaurus.ee

Kõik õigused käesolevale väljaandele on seadusega kaitstud. Ilma autoriõiguse omaniku kirjaliku loata pole lubatud ühtki selle väljaande osa paljundada ei mehaaniliselt ega muul viisil.

Seotud, kuid killustatud maailm

Lähiajaloo õpik 9. klassile

I osa

Kaarel Piirimäe, Linda Kaljundi

1. 20. sajandit iseloomustavad jooned	6
1.1. Kliimasajand	6
1.2. Ilmalikustumine ja ratsionaliseerimine	10
1.3. Äärmuste ajastu	14
1.4. Rahusüsteemid	20
1.5. Ameerika sajand	26
2. Rahvuriigid ja kultuur kahe maailmasõja vahel	32
2.1. Rahvaste enesemääramine I maailmasõja järel	32
2.2. Demokraatlikud riigid I maailmasõja järel	38
2.3. Eesti Vabariik	44
2.4. Läänemere piirkonna uued riigid	50
2.5. Kultuur	56
3. Majanduskriis ja diktatuuririigid	62
3.1. Suur majanduskriis	62
3.2. Fašism Itaalias ja natsionaalsotsialism Saksamaal	68
3.3. Stalinism Nõukogude Liidus	74
3.4. Hiina ja Jaapan	80
4. II maailmasõda	86
4.1. Tee sõjani	86
4.2. Euroopa sõda	92
4.3. Maailmasõda	98
4.4. Totaalne sõda	104
4.5. Eesti maailmasõja keerises	110

1. 20. SAJANDIT ISELOOMUSTAVAD JOONED

1.1. Kliimasajand

Rootsi koolitüdruk Greta Thunberg oli 20. augustil 2018 alustanud Rootsi parlamendihoone juures koolistreiki eesmärgiga tõmmata tähelepanu maakera kliimamuutustele. Ta sai ülemaailmselt tuntuks. Foto Greta Thunbergi reaktsioonist Donald Trumpi (USA president 2017–2021) sisenemisele ÜRO kliimakonverentsile. Trump oli öelnud, et kliima soojenemine on pettus.

KÜSIMUS INIMKONNA MÕJUST MAAKERA KLIIMALE

18. augustil 2019 astus 18-meetriselt jahilt Malizia II New Yorgis maale 16-aastane Rootsi koolitüdruk **Greta Thunberg**. Sõites üle Atlandi ookeani meritsi, hoidis ta kokku CO₂ koguse, mis oleks kulunud lennukiga sõites. Tema eesmärgiks oli juhtida inimkonna tähelepanu kliima soojenemisele ja pidada kõne Ühinenud Rahvaste Organisatsioonis (ÜRO).

Greta Thunbergi põhiliseks relvaks oli sotsiaalmeedia. Tema Twitteri kontot jälgis üle miljoni inimese, mida oli tunduvalt rohkem kui näiteks ÜRO peasekretäril. Thunbergil olid ka põhjalikud teadmised kliimateadusest. 15-päevase purjetamise järel kaldale astudes küsiti talt, mis on tema sõnum Ameerika Ühendriikide tollasele presidendile Donald Trumpile. Tüdrukku läkitus oli lihtne: „**Kuula teadust.**“

Ligi sajand varem (19. sajandi lõpus) oli Thunbergi kaasmaalane, Rootsi kliimateadlane **Svante Arrhenius** hakanud juhtima tähelepanu kliimaprobleemile. Teda hakkasid huvitama maakera, maailmamere ja atmosfääri füüsika. Paljud tema teooriad osutusid hiljem küll ekslikeks, kuid tänapäeval peetakse just teda kliimateaduse rajajaks. Öeldakse, et just tema avastas **kasvuhooneefekti** – see on looduslik ilming, mis on hädavajalik maakera eluslooduse püsimiseks.

Juba 1904. aastal hakkas Arrhenius uurima, kas inimene suudab põhjustada kliima soojenemist. Ta leidis, et „tööstuse areng võib mõne sajandi jooksul muuta süsihappe väikest osakaalu atmosfääris märgatavalt“. Arrhenius ei näinud maakera temperatuuri tõusus mitte niivõrd ohtu, kui võimust päästa inimkond järgmisest jääajast. Oli vaja järgmist põlvkonda teadlasi, et mõista inimese mõju kliimale.

Tegelikult olid teadlased juba 19. sajandi alguses oletanud, et atmosfääri kihid toimivad kasvuhoone „klaasidena“, hoides ära Päikeselt tuleva soojuskiirguse peegeldumise Maalt tagasi kosmosesse. 1860. aastatel oli iiri füüsik **John Tyndall** jõudnud järeldusele, et veeaur, CO₂, osoon ja süsivesinikud (nagu metaan) hoiavad ära Maa atmosfääri jahtumise. Siiski olid Arrheniuse arvutused uudsed ja üllatavalt täpsed isegi tänapäevaste teadmiste valguses.

MAAKERA KLIIMA MUUTUMINE ON ILMNE

Maakera kliima muutumine hakkas selgemaks saama 1950. aastatel, kui põhjapoolkera temperatuur saavutas püsivalt 20. sajandi alguse soojarekordite taseme. Tehti kindlaks, et jää paksus Põhja-Jäämeres oli aastatel 1890–1940 vähenenud 30%.

Kliimateadus jõudis uuele tasemele tänu esimesele elektroonsele digitaalsele arvutile ENIAC, mis leiutati II maailmasõja lõpus ja võimaldas töödelda suuremal hulgal andmeid. Nii teadusajakirjades kui ka meedias hakati arutama maakera soojenemise võimalike tagajärgede üle. Näiteks leiti, et soojenemine põhjustab põuda, ikaldusi ning põllumajanduse hävingut teatud piirkondades, kust inimesed on seejärel sunnitud massiliselt põgenema.

Rootsi kliimateadlane Svante Arrhenius (1859–1927) sündis Uppsala lähedal Rootsi kuningriigis. Isa arveraamatud äratasid väikese Svante huvi arvude vastu. Svante õppis ülikoolis füüsikat ja keemiat. Doktoritöö kaitsmisel tabas teda raske löök, kui kaitsmiskomisjon ei tunnustanud tema dissertatsiooni kõrgeima hindega. Muserdatuna veetis Arrhenius kaks aastat oma vanematekodus. Kuus aastat pärast ülikooli lõpetamist õnnestus tal lõpuks saada lektori ametikoht.

1958. aastal hakati Hawaii saarel mõõtma CO₂ osakaalu õhus. Vaikse ookeani keskel asuvate Hawaii saarte puhul on geoloogilises mõttes tegu vulkaanide tippudega. Neist suurim on Hawaii saar, mis koosneb viie vulkaani tipust. 4169 meetri kõrgust Mauna Loa vulkaani tippu peetakse maailma suurimaks mäeks – kui mõõta ookeani põhjast, on mägi isegi kõrgem kui Mount Everest. Just seal asub Mauna Kea observatoorium, mis võimaldab kliima muutumise kohta saada kõige täpsemaid andmeid maailmas. Kõrgel ookeani kohal ei mõjuta mõõtmistulemusi inimtegevusega vegetatsioon.

Pikka aega ei tajutud maakera soojenemise ohtu. 1960. aastatel kõneldi pigem kliima jahenemisest. 1970. aastate mõõtmised näitasid, et maakera temperatuur hoopiski langeb. Kardeti uut jääaega ja muuhulgas pakuti välja, et maailma rahvastiku kasvu tuleb piirata, kuna külmemas kliimas oleks kõigile raskem toitu kasvatada. 1980. aastatel lisandus hirm tuumatalve ees, mille põhjustaks tuumasõda: tuumapommide plahvatused moodustaksid tuumapilve, mis on oma mõjult võrreldav võimsaimate vulkaanipursetega. Tuumapilv ei laseks päiksekiiri Maale ja kogu elusloodust ähvardaks väljasuremine.

Alates 1980. aastate keskpaigast on kliima soojenemine saanud üha selgemaks. 1985. aastal avastati, et inimene on paisanud õhku gaase, mis on vähendanud atmosfääris leiduvat osooni. Osoon kaitseb elusloodust ohtliku Päikese ultraviolettkiirguse eest ja seda lõhustab eelkõige gaas freoon, mida kasutatakse ka näiteks külmkappides. 1987. aastal leppisid juhtivad tööstusriigid kokku, et keelustavad need ohtlikud ained ja praeguseks on osoon hakanud taastuma. Paraku on tegu peaaegu ainukese näitega edukast rahvusvahelisest koostööst kliima kaitsmise vallas.

KLIIMA SOOJENEMISEST TULENEVAD OHUD

Praeguseks on selge, et kasvuhoonegaaside tootmine inimese poolt põhjustab Maakeskmise temperatuuri tõusu. See on viimase 150 aastaga juba tõusnud ligi poolteist kraadi. Soojem õhk põhjustab jää ja liustike sulamist ja merevee paisumist, tõstes merevee taset. Viimasel soojemal perioodil 120 000 aastat tagasi oli merevee tase 8 meetrit praegusest kõrgem. See ootab meid ees ka nüüd, kui Maa temperatuur peaks tõusma veel paar kraadi.

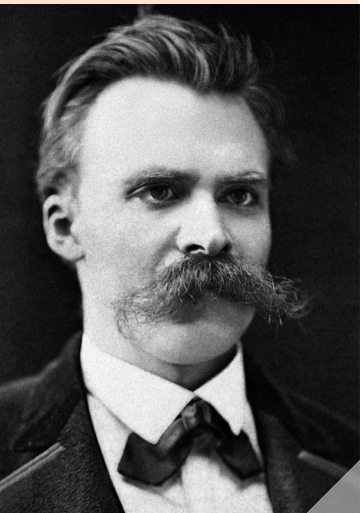
Kliimateadlaste uuringud on näidanud, et erinevalt varasemast põhjustab praegust kliima soojenemist inimene, see toimub erakordselt kiiresti ja tagajärjed on ennustamatud. Hoiatavaks näiteks on dinosauruste väljasuremine 75 miljonit aastat tagasi, kui CO₂ osakaal atmosfääris oli mitmeid kordi suurem ja merevee tase 75 meetrit üle praeguse taseme. Lisaks paljude rannikualade ja tervete saarte vee alla jäämisele põhjustab soojenemise jätkumine Maal nii liikide väljasuremist, toidunappust kui ka puhta magevee puudust. Planeet Maa elab ise soojenemise üle, kuid sama ei pruugi kehtida inimese kohta.

Küsimused

1. Meenuta, milles seisneb 7. klassi loodusõpetuses õpitud kasvuhooneefekt. Täpsusta, kuidas CO₂ osakaalu suurenemine on seotud maakera keskmise temperatuuri tõusuga.
2. Arutle, kas CO₂ osakaalu suurenemine Maa atmosfääris on seotud inimkonna tegevusega. Kirjelda näidete abil, mille põhjal on inimkond hakanud teadvustama, et maakera kliima soojeneb.
3. Too välja, mis on kliima soojenemisega kaasnevad võimalikud ohud. Kuidas oleks neid võimalik vältida?
4. Arutle, miks on inimeste seas nii neid, kes tunnistavad, et Maa kliima soojeneb inimkonna tegevuse tõttu, kui ka neid, kes seda ei tunnista.

1.2. Ilmalikustumine ja ratsionaliseerimine

Friedrich Nietzsche (1844–1900) veetis viimase elukümnendi hullumeelsena. Tal oli raskusi lähedaste ja sõprade äratundmisega. Meest hooldas tema ema ning ema surma järel õde Elizabeth. Õde hakkas välja andma Nietzsche teoseid, kuid muutis neid oma marurahvuslikest ja juudivaenulikest vaadetest lähtuvalt. Hiljem püüdis ta Nietzschet näidata natsionaalsotsialismi toetajana, kuigi õe seiskohad olid Nietzschele olnud tülgastavad.

„JUMAL ON SURNUD“

1900. aasta augustis suri Weimari linnas Saksamaal mees, kelle vari – nii heas kui ka halvast – langes kogu järgnevale sajandile. Tema nimi oli Friedrich Nietzsche. Nietzsche oli sündinud 1844. aastal, ning ta oli filosoof, kultuurikriitik ja keeleteadlane. Tema mõju ulatus kirjandusse, kunsti, filosoofiasse ja isegi 20. sajandi poliitikasse. Saksamaal ja peagi kogu Euroopas oli raske leida haritlast, kes polnud tema ideedega tutvunud.

Nietzsche oli vastuoluline, kohati raskesti mõistetav, kuid tähelepanelik ajastu analüüsija. Raamatus „Lõbus teadus“ kirjeldas ta hullu, kes kõnnib turuplatsil lambiga ning otsib jumalat. Seejärel kõneleb hull rahvale: „Jumal on surnud. Jumal jääb surnuks. Ja meie tapsimegi ta.“ Nietzsche annab mõista, et tänapäeva inimene on usuleige. Kuna jumalasse enam ei usuta ning piiblit ei peeta tõe allikaks, ei ole enam kindlat tõe, millele tugineda. Senised väärtused ning eetika on samuti kindla aluseta. Esialgu arvas Nietzsche, et kunst võib astuda jumala asemele. Hiljem lootis ta, et elule võiks anda mõtte teadus. Kuid „Lõbus teadus“ heidab kõrvale sellegi lootuse.

„ELAME JUMALAVÕÕRAL JA PROHVETITEVAESEL AJAL“

Nietzsche ideid arendas edasi teine suur saksa mõtleja, sotsioloogia rajajaid Max Weber. Weber nõustus Nietzsche diagnoosiga jumala surma kohta. Ta pühendus uurimisele, miks on tänapäeva inimene ratsionaalne ehk mõistuspärane.

1917. aastal pidas Weber Münchenis ettekande „Teadus kui elukutse ja kutsumus“, kus lausus: „Elame jumalavõõral ja prohvetitevaesel ajal.“ Ajastut iseloomustab ratsionaalsus – arvamus, mille

kohaselt inimene suudab alati, kui ta tahab, veenduda, et maailmas ei ole salapäraseid mõõtmatuid jõudusid. Inimene võib alati, kui ta tahab, asjade üle valitseda neid mõõtes. See aga toob kaasa „maailma puhastamise imest“. Inimeste loomulik kogukond, mida toetavad ühine usk, tõe ja ühised väärtused, variseb koost. Kogukond muutub nõrgemalt seotud ühiskonnaks. Elu sellises „teraskõvas puuris“ on Weberi sõnul raske taluda. Mis on väljapääs?

Weberi arvates väljapääsu ei olnudki. Ainus võimalus oli taluda „ajastu saatust nagu mees“, mitte otsida uusi prohveteid, kes õpetaksid elama. Tuli jääda enda vastu ausaks ning täita oma kohust. Isegi teadus, mida Weber kõrgelt hindas, ei taganud otseteed õnnele. Teadus ei vasta küsimusele, kuidas peaksime elama. Nõnda jääb iga inimese enda otsustada, milliste väärtuste järgi joonduda. Tänapäeva maailma „teraskõvas puuris“ on igauks üksi.

ILMALIKUSTUMINE

Nii Nietzsche kui ka Weber kõnelesid nähtusest, mida Suurbritannias oli hakatud nimetama ilmalikustumiseks (mille kohta kasutatakse tihti ka võõrsõna „sekulariseerimine“). Selle mõistega kirjeldati ühiskonnakorraldust ja riiki, mis seisid eraldi kirikust ja religioonist. 19. sajandil oli kirikut rünnatud kahest leerist. Esiteks lükkas inglise loodusuurija Charles Darwini (1809–1882) teooria liikide põlvnemisest ümber uskumuse, et jumal lõi maailma. Teiseks oli seatud kahtluse alla, et piibel on püha ja eksimatu tekst. Seetõttu võeti ühiskonnaelu korraldamisel üha vähem aluseks religiooniõpetust ja võib öelda, et usk lahutati riigist.

Max Weber (1864–1920) oli saksa mõtleja. Tema tuntuim teos oli „Protestantismi eetika ja kapitalismi vaim“. Selles selgitas ta kapitalismi võidukäiku Euroopas ja USAs omaks võetud väärtustega, mida sisendas protestantlik religioon.

Tänapäeval on paljud kirikud muudetud klubideks ja teisteks moodsateks ajaveetmispaikadeks. Fotol Hollandis asuv endine Neitsi Maarja kirik, mis nüüd on teatrihoone.

Ilmalikustumist on põhjalikult uuritud. Näiteks on kindlaks tehtud, et pühapäeval, 30. märtsil 1851 käis Suurbritannias jumalateenistusel 40–60 protsenti elanikkonnast, aga 2001. aastal oli kirikuskäijate osakaal kõigest 9 protsenti. Paljudes teistes Euroopa riikides algas ilmalikustumine hiljem – näiteks katoliiklikul Irimaal käis veel 1980. aastate alguses missal üle 80 protsenti iirlastest, aga uue aastatuhande alguseks oli missalkäijate osakaal langenud 40 protsenti ligi. Ida-Euroopas, kus pikka aega valitsesid kommunistid, sunniti inimestele peale ateismi ehk jumalaeitust. Nii kirikuid kui ka usklikke kiusati taga. Kommunismiaja lõppedes Ida-Euroopas 1989–1991 kirikuskäijate arv siiski märkimisväärselt ei kasvanud. Oli erandeid – Venemaal tõusis 1991. aasta järel kirikuskäijate arv 6 protsendilt 11 protsendile.

Teadlaste hinnangul oli ilmalikustumine seotud ühiskondade kaasajastumisega (seda nähtust nimetatakse ka moderniseerimiseks). Seetõttu ei ole juhuslik, et enamik arenenud riikidest on tänapäeval ilmalikud. Erandina saab siinkohal välja tuua Ameerika Ühendriigid, mille elanikud käivad tänini eurooplastest rohkem kirikus, aga ka seal on religiooni tähtsus viimasel ajal vähenenud.

RATSIONALISEERIMINE. LÄÄS JA ÜLEJÄÄNUD MAAILM

Max Weberi väitel oli Euroopas ja Põhja-Ameerikas (mida nimetatakse ka läänemaailmaks ehk Lääneks) välja kujunenud ainulaadne ühiskonnakorraldus, mida iseloomustas ratsionaliseerimine (teisisõnu mõistuspärane ellusuhtumine). Selle tegid tema arvates võimalikuks Euroopas reformatsiooni tulemusel tekkinud usuvoolud luterlus ja kalvinism. Need usuvoolud panid aluse töösuslikule revolutsioonile. Weber ei osanud öelda, kas tänapäevane ühiskond on võimalik ka teistsuguse usulise taustaga ühiskondades, näiteks budistlikus Hiinas, hinduistlikus Indias või islamilikus Lähis-Idas.

1950. ja 1960. aastatel arvasid Lääne teadlased, et kõik ühiskonnad ja kogukonnad arenevad paratamatult Lääne eeskujul tänapäevase ühiskonnakorralduse suunas. Teisi riike tuli selles suhtes õpetada ja aidata. Lääne mõju ülejäänud maailmale peeti positiivseks.

Hiljem on teadlased mõistnud, et vähem arenenud riikides ei pruugi Euroopa ja Põhja-Ameerika mõju hinnata positiivsena. Osa teadlasi arvas isegi, et Lääs on muutnud ülejäänud maailma endast sõltuvaks ja see ei ole hea, sest Lääs rikastub ülejäänud maailma arvel. Seda seisukohta on aga murendanud mitme vaese riigi tõus rikkaimate hulka. Jaapan, Lõuna-Korea ja viimasel ajal ka Hiina on tõestanud, et kiireks arenguks ei pea ühiskond olema kristliku taustaga.

Siiski jääb küsimus, kas tänapäevane ühiskond on ilmtingimata ilmalik. Teadlaste arvamused lähevad lahku. Osa õpetlasi peab islamit väga vastupidavaks ning arvavad, et islami ühiskonnad arenevad edukalt usut loobumata. Viimastel aastakümnetel on islam näiliselt isegi tugevnenud. Islami fundamentalismi tuntakse džihaadi ehk võitluse poolest, mille äärmuslik väljund on terrorism. Kuid teiste arvates on islami fundamentalism tegelikult märk islami mõju taandumisest.

Ilmalik eluviis murendab traditsioonilisi ühiskondi kõigjal maailmas, nii ei jää puutumata ka islam. Tänapäeva islami-riigid hoiavad kinni tavadest, nagu naiste keha ja näo katmine. Riigivalitsemisel on enamasti üle võetud Euroopa põhimõtted: on valitsus ja tihti isegi parlament ning teatud valdkondadele spetsialiseerunud ministeeriumid. Riigihalduses ei loodeta imedele, vaid lähtutakse teadusest.

Küsimused ja ülesanded

1. Miks iseloomustavad õpetlased 20. sajandit kui aega, mil ei olegi kellesegi ega millessegi uskuda?
2. Mida pakkusid Nietzsche ja Weber seniste uskumuste asemele? Kas nõustud nendega?
3. Kirjelda näidete abil, kuidas on ilmalikustumine 20. sajandil Läänes järjest suurenenud.
4. Mis on ratsionaliseerimise tugevused ja nõrkused? Esita mõlema poole kohta vähemalt kaks argumenti.
5. Too välja, milles seisnevad Lääne ja islami ühiskonna põhilised erinevused.

Tänapäeva inimene kasutab telefoni, kuid vesiklosetile on ligipääs vähem kui poolel inimkonnast. Fotol räägib telefoniga nomaadist ema. Sahara kõrb, Maroko 2021.

1.3. Äärmuste ajastu

Eric Hobsbawm (1917–2012) sündis Alexandrias Egiptuses ja kasvas üles Viinis. Tema juudi soost vanemad surid noorelt. 1934. aastal tõid kasuvanemad ta Suurbritanniasse. Euroopa juutide hukka holokaustis painas Hobsbawmi nagu teisigi juute ning mõjutas sügavalt elu ja loomingut.

20. sajandi tuntumaid ajaloolasi Eric Hobsbawm on nimetanud 20. sajandit totaalsete sõdade ja enneolematute veresaunade ajastuks. Ta väitis, et 20. sajandi sõjad kujunesid ulatuselt ja ohvrite arvu poolest suuremaks varem kogetust. Neis suri rohkem inimesi kui kõigis eelmistes sõdades kokku. Eriti äärmuslik paistab 20. sajand võrreldes eelnenud 19. sajandiga.

Pärast Napoleoni sõdade lõppu 1815. aastal kuni I maailmasõja puhkemiseni 1914. aastal toimus maailmas vähe suuri sõdu. Suurim oli Preisi-Saksamaa ning Prantsusmaa vahel peetud sõda 1870–1871, milles suri umbes 150 000 inimest. Seevastu I maailmasõja lahinguväljadel 1914–1918 langes üle 8 miljoni sõjamehe. Neile lisandusid tsiviilohvrid ehk inimesed, kes ei olnud mobiliseeritud sõjaväkke. II maailmasõjas 1939–1945 langes ligikaudu 14 miljonit sõjameest ning tapeti üle 30 miljoni tsiviilisiku. Viimaste hulgas oli üle 5 miljoni juudi, kes mõrvati Saksamaa natsliku juhtkonna käsul.

19. sajand ei olnud siiski nii rahulik, nagu Hobsbawm väidab. Euroopa suurriigid ei sõdinud küll üksteisega kuigi tihti, ent kasutasid sõjajõudu väiksemate rahvaste vastu väljaspool.

Näiteks 1880–1881 ja 1899–1902 võitles Suurbritannia Lõuna-Aafrikas buuri vabariikidega, hukkus üle 100 000 inimese. Neist osa suri koonduslaagris, mis 20. sajandil hakkasid iseloomustama paljusid mõrvarlikke valitsusi. Euroopa **kolonialism** ehk teiste maade ja rahvaste üle valitsemine ning nende rikkuste röövimine põhjustas paljude inimeste enneaegse surma.

TOTAALSED SÕJAD

20. sajandi sõjad kujunesid totaalseteks (täielikeks, kõigile surma ja hävingut toovaks). Üheks põhjuseks olid suure purustusjõuga relvad. Kui I maailmasõjas tõid kõige rohkem surma senisest võimsamad

suurtükid, siis II maailmasõja kõige kardetavamaks relvaks võib pidada pommituslennukit. See ei külvanud surma mitte ainult rindel, vaid kandis oma hävitavat lasti kaugemale vaenlase tagalasse.

20. sajandi totaalsete sõdade eripära oli sõja kandumine rindejoonelt kaugemale tagalasse. Seda ei teinud mitte ainult kaela kukkuvad pommid, vaid ka uudised. Alates telegraafi leiutamisest 19. sajandi keskel jõudsid sõjauudised kiiresti iga lehelugeja lauale. 20. sajandil lisandusid raadio, kino ja televisioon. Nende abil oli valitsustel mugav elanikkonda nii informeerida kui ka hoida ülal vajalikku meelsust. Näiteks II maailmasõja ajal külastas igal nädalal kino 38% brittidest. Enne filmiseansi algust näidati viimastest sõjasündmustest ringvaateid. Need aitasid säilitada rahva toetust sõjategevuse jätkamiseks.

Inglise kirjanik George Orwell (1903–1950) sõdis Hispaania kodusõjas (1936–1939) ja töötas II maailmasõja ajal propaganda alal. Kogemusele tuginedes muretses ta, et tänapäevane meedia võimaldab diktaatoritel kontrollida ja juhtida inimeste mõtteid. Tema raamatus „1984“ kütab riigijuht, keda ta nimetas Suureks Vennaks (Big Brother), kodanikke üles toetama igikestvat sõjategevust arvatavate vaenlaste vastu.

Orwelli tuntumad teosed „Loomade farm“ ja „1984“ on kirjutatud enam kui 50 aasta eest, kuid pole kaotanud aktuaalsust ka 21. sajandi alguses.

RAHVUSLUS JA ŠOVINISM

19. sajandil kujunenud rahvusluse tõttu oli rahvas niikuinii joonunud enamasti oma riigi ja valitsuse seljataha. See oli samuti üks põhjus, miks 20. sajandi sõjad olid sageli pikad ja verised. Näiteks tervitasid joovastunud rahvahulgad I maailmasõja puhkemist peaaegu kõikjal Euroopas.

Sõja algust tervitati ka Baieri kuningriigis Saksamaal. 1932. aastal ilmus välja foto Münchenis 2. augustil 1914 toimunud miitingust, kus rahva hulgas paistis noor Adolf Hitler. Hitler oli tollal Austria kodanik ja pidi taotlema eriluba, et teenida Saksa armees. Hitler oli rindel sõja algusest lõpuni ja talle sõda meeldis. Kuid 1932. aasta foto oli võltsing, mida kasutati poliitilises võitluses. Rahva hulgas seisnud mehele olid retušeeritud (juurde joonistatud) vuntsid ja juuksepeahmakas. 1914. aastal ei kandnud Hitler veel lühikesi nn hambaharja-vuntse, tollal olid moes pikad vuntsid.